

Rakousko-uherský diplomat Johann Schönburg-Hartenstein a jeho vatikánská mise v období první světové války¹

ROMAN DÁŇA – MAREK ŠMÍD

ABSTRACT: Austrian-Hungarian diplomat Johann Schönburg-Hartenstein and his Vatican mission during the First World War

The submitted paper discusses the activities of Austrian Ambassador to the Holy See Johann Schönburg-Hartenstein during the First World War, which he commenced in March 1911 when he became diplomatic representative of the Habsburg Monarchy to the Eternal City. The paper is based on the material from the State District Archive in Třeboň and also the National, Court and State Archive in Vienna, which is confronted with periodicals of the time and extensive literature on the topic. In J. Schönburg-Hartenstein's case the Vatican mission was the culmination of more than twenty years of activities in diplomatic posts in Europe. Furthermore, he had the best potential for this position as a devout Catholic. The paper pursues his diplomatic activities during the First World War, particularly his position among the diplomatic corps accredited to the Holy See and his links to Pope Benedict XV. His activities were also complicated when Italy entered the war, whereas the Austrian-Hungarian Embassy was transferred to neutral Switzerland and essentially reduced to just a news office. The text also presents an interesting contribution to the history of diplomacy, because sufficient attention has not previously been given to relations between the Habsburg monarchy and the Holy See in the Czech environment.

KEY WORDS: Austria-Hungary – WWI – Holy See – 1914–1918 – Johann Schönburg-Hartenstein

CONTACTS: Bc. Roman Dáňa, Státní zámek Červená Lhota, Červená Lhota 1, 378 21 Kardašova Řečice, e-mail: dana.roman@npu.cz; Doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice; e-mail: smidma@seznam.cz

Předložená studie *Rakousko-uherský diplomat Johann Schönburg-Hartenstein a jeho vatikánská mise v období první světové války* se zabývá působením rakouského velvyslance u Svatého stolce Johanna Schönburg-Hartensteina v období první světové války. Tuto misi zahájil zmíněný aristokrat v březnu 1911, kdy se stal diplomatickým zástupcem habsburské monarchie ve Věčném městě.

Třebaže sám J. Schönburg-Hartenstein přispěl před první světovou válkou k prohloubení tradičně korektních vztahů Rakousko-Uherska a Svatého stolce, vypuknutí světového konfliktu a následný skon papeže Pia X. v létě 1914 znamenaly radikální zásah rovněž do diplomatických styků mnoha zemí Evropy, neboť nastolily poměry plně válečného chaosu, přinesly utrpení miliónů lidí a zavedly nové pořádky uspořádání Evropy.

1 Tato studie vznikla za podpory grantu GA 17-14076S Svatý stolec a české země v letech 1914–1918.

Studie vychází jak z materiálů Státního oblastního archivu v Třeboni, tak Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni, které konfrontuje s dobovými periodiky i rozsáhlou literaturou k tématu, převážně zahraniční proveniencí.

Vatikánská mise byla v Schönburgově případě vrcholem jeho více než dvacetiletého působení na diplomatických postech v Evropě. Jeho osobnostní, morální a odborný profil z něj učinily nejvhodnějšího pretendenta na tuto vrcholnou misi v kariéře profesionálního diplomata katolické velmoci Rakousko-Uherska, jenž se těšil značné oblibě a pozornosti jak ze strany rakouského císaře, tak papeže. V době nástupu ke Svatému stolci měl za sebou již diplomatické působení v Paříži, Londýně, Petrohradě, Stockholmu či Konstantinopoli, takže se jednalo o mimořádně rozhledného a zkušeného diplomata, navíc muže hluboké osobní zbožnosti. Významným způsobem byl spjat i s českými zeměmi – po smrti svého otce knížete Josefa Alexandra se na přelomu 19. a 20. století stal dědicem dvou malých panství v jižních Čechách – Červené Lhoty a Lžina, kde následně ve 20. a 30. letech se svojí početnou rodinou pobýval.

První rok války a smrt papeže Pia X.

Když Rakousko-Uhersko vyhlásilo dne 28. července 1914 válku Srbsku, aby ztrestalo jeho sebevědomí v bleskové lokální válce, málokdo počítal s tím, že se nadcházející konflikt stane vleklou zákopovou válkou, jež přinese zkázu samotné habsburské monarchii i miliónům jejích obyvatel. Politické a vojenské kruhy ve Vídni totiž v létě 1914 zvažovaly vyhlídky na úspěch v případné válce se Srbskem, avšak obávaly se reakce Ruska a eskalace lokálního konfliktu. Ve snaze zabránit mezinárodní izolaci země i kompenzovat politické, sociální a hospodářské napětí ve vnitřní politice se Vídeň nakonec rozhodla pro válečné tažení a pod vlivem Německa se vyslovila pro válku. Světový konflikt se následně rozhořel během několika dní.²

Mírové snahy Svatého stolce, jež se projevovaly díky prozřetelnosti Pia X. již před válkou, zintenzivnily. Již v prvních válečných dnech léta 1914 prohlásil státní sekretář Rafael Merry del Val v rozhovoru s rakousko-uherským velvyslancem J. von Schönburg-Hartensteinem, že je Svatý stolec na pokyn jedné či druhé mocnosti připraven zprostředkovat mír. Když však jeho slova nevedla k činu, obrátil se Pius X. přímo na rakouského císaře Františka Josefa I. a vyzval jej k mírovým rozhovorům. Náklady ve Vídni však nenasměřovaly rychlému vyřešení tohoto konfliktu.³

O konkrétních postojích prince J. Schönburga k válečné situaci v prvních měsících války nemáme příliš mnoho zpráv. Lze předpokládat, že rakouský diplomat schvaloval vojenské tažení do Srbska a považoval jej za adekvátní odplatu křivdy s ohledem na atentát na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Rovněž Vatikán se v červenci 1914 domníval, že válka zůstane pouze izolovaným balkánským konfliktem. Když se tak nesta-

2 Petr PROKŠ, *Habsburkové a velká válka (1914–1918). První světová válka a rozpad Rakousko-Uherska 1914–1918*, Praha 2011, s. 66–67, 78–79, 122.

3 Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien (dále jen HHS Wien), Politische Archive XI, Karton 252, Schönburg-Hartenstein 8. 8. 1914, resp. 21. 10. 1914; *Grazer Volksblatt*, 30. 7. 1914.

lo, začal papež zvažovat osobní intervenci u představitelů jednotlivých válčících zemí.⁴

Rodina prince Schönburga, vědoma si lidského utrpení od samého počátku konfliktu, nezůstala pasivní, ale snažila se všemi možnými prostředky podporovat péči o vojáky monarchie. Již dne 13. srpna 1914 proto iniciovaly princezna Schönburg-Hartenstein a baronka Flottow vznik dámské charity v Římě, jejímž posláním byla péče o válečné veterány na jedné straně a vzdělávání mladých dívek pro službu v Červeném kříži na straně druhé. Mezi další aktivity těchto žen patřily například dobročinné koncerty či odborné přednášky, týkající se zpravidla některého z válečných témat.⁵

Informace o vývoji dění na jednotlivých bojištích získával princ J. Schönburg z několika zdrojů. První zdroj představoval italský denní tisk, který však přinášel relativně obecné zpravodajství, druhý – daleko přesnější – byl osobní kontakt na nejstaršího bratra knížete Aloise, absolventa Válečné školy ve Vídni, který se jako rakouský generál účastnil bojů na haličské frontě a posléze frontě v jižním Tyrolsku. Princ J. Schönburg jej v době války na frontě navštívil celkem třikrát.

Ačkoliv měla světová válka trvat ještě mnoho let, papežův pozemský čas se krátil. Jeho zdravotní stav se sice zhoršil již v roce 1913, avšak teprve v polovině srpna následujícího roku se u Pia X. dostavily první příznaky bolesti v krku, které jej upoutaly na lůžko. O čtyři dny později konstatovali ošetřující lékaři, že je papežův stav velmi vážný. Papež Pius X. zemřel dne 20. srpna 1914, tři týdny po vypuknutí světové války.⁶

Konkláve roku 1914

Během sedisvakance se dne 31. srpna 1914 sešlo v Sixtinské kapli kolegium kardinálů k volbě nového papeže. Několik dní před započetím konkláve se v trůnním sále setkali kardinálové společně s diplomaty akreditovanými u Svatého stolce. V průběhu setkání vystoupil rovněž princ J. Schönburg, který vyslovil jménem habsburské monarchie soustrast nad ztrátou hlavy katolické církve. Sboru nejvyšších hodnostářů katolické církve v konkláve předsedal děkan Serafino Vannutelli, který ze své pozice naléhal na ostatní kardinály, aby v této těžké době byla volba nové hlavy církve co nejrychlejší.⁷

Nástupcem zesnulého Pia X. se dne 3. září 1914 stal boloňský arcibiskup a kardinál Giacomo Paolo Giambattista della Chiesa, který přijal jméno Benedikt (XV.). Slavnostní korunovace nového pontifika proběhla o tři dny později. Když dne 7. září přijal v trůnním sále ve Vatikánu nový papež diplomatické zástupce zemí akreditovaných u Svatého stolce, pronesl jejich jménem princ J. Schönburg následující řeč: „*Svatý otče! Zpráva, že katolická církev Vás, Vaše Svatosti, přijala do pozice hlavy církve, přinesla radost katolickému světu. Členům diplomatických sborů je dvojnásobnou ctí sdílet tuto radostnou událost spolu s poctami a výsadami spojenými s apoštolským trůnem. Z takto smýšlejících diplomatických sborů se jejich členové shromáždili, aby leželi u nohou Vaší Svatosti*

4 Gabriele PAOLINI, *Offensive di pace. La Santa Sede e la prima guerra mondiale*, Firenze 2008, s. 28; Antonio SCOTTÀ, *Papa Benedetto XV. La chiesa, la grande guerra, la pace (1914–1922)*, Roma 2009, s. 47.

5 *Reichspost*, 20. 8. 1914, resp. 13. 11. 1914, resp. 18. 2. 1915.

6 *L'Osservatore Romano*, 21. 8. 1914; Elio GURRIERO – Annibale ZAMBARBIERI, *La Chiesa e la società industriale (1878–1922)*, I., Milano 1990, s. 155.

7 *Fremden-Blatt*, 26. 8. 1914.

s vroucným přáním, vzdát hold a hlubokou úctu svatořečené osobě Vaší Svatosti. “⁸ Papež Benedikt XV. mu poděkoval a v následné řeči vyslovil přání míru a prosperity všem národům. Když oficiální ceremonii římský pontifik uzavřel, sestoupil z trůnu a přistoupil k diplomatům, aby s nimi nadále hovořil značně neformálně.⁹

První slavnostní audience prince J. Schönburga u Benedikta XV. proběhla dne 12. září 1914. Rakousko-uherský velvyslanec obdržel nové pověřovací listiny a Jeho Svatost mu poblahopřála k diplomatické misi. Papež jej pak pozval do svého privátního apartmánu, kde mu udělil soukromou audienci. Papež posléze požádal velvyslance, aby od hlavy katolické církve předal svému panovníkovi slova vděčnosti a oddanosti. Princ J. Schönburg jej naopak na závěr společného setkání ujistil, že je udržení dobrých vztahů rakousko-uherské monarchie a Svatého stolce jeho primárním úkolem, k němuž bude směřovat veškeré své aktivity.¹⁰

Situace J. Schönburga na přelomu let 1914 a 1915

Od druhé poloviny roku 1914 se pozornost prince J. Schönburga soustředila především na řešení tzv. římské otázky a případné mírové aktivity.

Pod označením římská otázka se skrývá napjatý vztah mezi Svatým stolicem a italským královstvím, jenž vznikl vyhlášením Itálie (1861) a obsazením Říma italskou armádou (1870). Nově vzniklý italský stát sice přiznával papeži malé území, avšak mezinárodně uznaná právní úmluva ani vzájemné diplomatické styky mezi Itálií a Svatým stolicem neexistovaly. Papež se uchýlil do Vatikánu a považoval se za římského vězně. Ačkoliv Piovy zákazy a protesty situaci nezměnily, italská vláda prosazovala antiklerikální kurz a postupně se navzdory papežovým stížnostem radikalizovala.¹¹

Když dne 3. srpna 1914 vyhlásila italská vláda v probíhajícím konfliktu neutralitu, řešení římské otázky se jevilo pro diplomaty Ústředních velmocí aktuálnější než kdykoliv předtím. Motivem papežské intervence do poměrů v italském království tak nebyl pouze zájem o budoucnost katolické církve v Evropě, ale především obava, že vstup Itálie do světové války změní mezinárodní postavení Svatého stolce a uvrhne jej do nevýhodné pozice.¹² S dlouhodobě probíhajícím konfliktem se Svatý stolec obával, že pád Ústředních mocností – či především Rakousko-Uherska – bude oslabením katolických velmocí, což ve svém důsledku povede k oslabení katolicismu na úkor protestantismu a pravoslaví v Evropě.¹³

Jednání, která tak byla otevřena, se proto týkala především pozice Svatého stolce v případě, že by došlo ke vstupu Itálie do válečného konfliktu s Rakousko-Uherskem. Pro tento případ vypracoval princ J. Schönburg krizový plán, který měl vstoupit v platnost

8 *Fremden-Blatt*, 8. 9. 1914.

9 *Fremden-Blatt*, 8. 9. 1914.

10 *Fremden-Blatt*, 13. 9. 1914; *Linzer Volksblatt*, 15. 9. 1914.

11 Archivio storico. Sezione per i rapporti con gli stati (Segreteria di Stato)(dále jen AA. EE. SS.), Stati ecclesiastici, III, kartaon 513, volume I–II.

12 AA. EE. SS., Austria-Ungheria, III, kartaon 448, Stadler Benediktu XV. 19. 1. 1915; Friedrich ENGEL-JANOSI, *Österreich und der Vatikan 1846–1918, II. (1903–1918)*, Graz – Wien – Köln 1960, s. 214.

13 Giovanni B. VARNIER, „Una guerra ingiusta“. *La Santa Sede e l’Italia tra neutralità e intervento (1914–1915)*, *Anuario de Historia de la Iglesia* 23, 2014, s. 21; F. ENGEL-JANOSI, *Österreich und der Vatikan*, s. 150–151.

v případě, že by tato situace nastala. Součástí strategie bylo i nařízení, že personál velvyslanectví bude evakuován jako první a jeho hlava, princ J. Schönburg, jako poslední. Smyslem tohoto záměru měla být ochrana personálu ambasády před případnými nepokoji a nebezpečím s nimi spojeným.¹⁴

Po náhlé smrti státního sekretáře Svatého stolce Domenica Ferraty v říjnu 1914 obsadil Benedikt XV. tento post kardinálem Pietrem Gasparim, který měl za sebou diplomatickou misi v Jižní Americe i působení na pozici sekretáře Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti. Svoji povahou a charakterem byl opatrný, trpělivý, kritický, avšak jednal rozvážně, racionálně, bez zbytečných emocí, jež dramatické roky často rozechvívaly. V jeho osobě navíc našla habsburská monarchie silného podporovatele, neboť P. Gasparri byl, jak se domníval J. Schönburg-Hartenstein, v probíhajícím konfliktu Vídní pozitivně nakloněn.¹⁵ Otázkou nicméně zůstávalo, nakolik se jednalo o reflexi skutečného stavu věci a nakolik o zbožné přání německých diplomatických kruhů v Římě.

Přesto průběh první světové války nijak výrazně nenarušil ritualizované společenské události. Příkladem toho může být každoroční setkání zástupců diplomatického sboru s papežem, jež se pravidelně konalo při příležitosti nového kalendářního roku. V prvním roce války proběhlo dne 28. prosince 1914 a zúčastnili se jej zástupci Rakousko-Uherska, Bavorska, Pruska, Brazílie a Peru. Jako každý rok přednesl jménem svých kolegů proslov princ J. Schönburg, v němž papeži Benediktu XV. popřál vše dobré v nadcházejícím roce. Byli to právě vyslanci Ústředních velmocí, zejména bavorský Otto von Ritter zu Groenesteyn, pruský Otto von Mühlberg a námi sledovaný rakousko-uherský velvyslanec, kteří se těšili u Svatého stolce značné prestiži, neboť jejich kolegové z řad Dohodových mocností většinou neměli u Vatikánu žádné oficiální zastoupení, což rozhodně nebyl zanedbatelný aspekt.¹⁶

Pokud pohlížel Svatý stolec s nadějí na habsburskou monarchii, navzdory jejím chybám, jako na mocný stabilizační faktor a pilíř katolicismu ve střední Evropě, hleděl tak i na její politické, náboženské a diplomatické představitele, čehož důkazem byl vřelý vztah papeže Benedikta XV. a diplomata J. Schönburga. Papež se proto nevyhýbal ani neformálním setkáním – v dubnu 1915 udělil první svaté přijímání dvojčatům Aloisi Alexanderovi a Aloisii Alexandře, dětem prince J. Schönburga a jeho manželky Sophie, rozené Oettingen-Wallerstein. O této blízkosti vypovídá i následná soukromá audience v papežově pracovně.¹⁷

Vstup Itálie do první světové války

Na jaře 1915 vstoupila Itálie do první světové války. Tento krok následně zkomplikoval rovněž situaci diplomatů, akreditovaných u Svatého stolce. Zástupci těch států, které se nacházely ve válečném stavu s Itálií, museli opustit Řím a přesunout se do neutrálního Švýcarska. Dne 25. srpna 1915 obsadila italská vláda Benátský palác, v němž sídlil

14 Státní oblastní archiv v Třeboni (dále jen SOA Třeboň), RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, karton 14, f. 115–118.

15 F. ENGEL–JANOSI, *Österreich und der Vatikan*, s. 193.

16 G. PAOLINI, *Offensiva di pace*, s. 55.

17 Aristokratie und Gesellschaft, Sport und Salon, 3. 4. 1915.

velvyslanec Rakousko-Uherska u Svatého stolce, a pod záminkou bombardování měst a jiných zvěrstev ze strany Ústředních mocností jej zkonfiskovala. Svatý stolec se následně připojil ke stížnostem rakousko-uherské a německé vlády z porušení mezinárodního práva.¹⁸

Nové poměry přinesly zásadní obrat v působení prince J. Schönburga u Svatého stolce. Předmětem sporů byly především neuspokojené požadavky Itálie na území Tyrolska, Tridentska a Istrie, které Vídeň odmítala svému jižnímu sousedovi postoupit. Nutno podotknout, že princ J. Schönburg patřil k několika málo lidem, kteří prosazovali odevzdání ryze italských území Rakouska pod správu italského království.¹⁹ Válku Itálie proti Rakousko-Uhersku, jedné katolické mocnosti proti druhé, označil údajně Benedikt XV. za nespravedlivou, třebaže se veřejně děkan kolegia kardinálů S. Vannutelli vyslovil dne 25. května 1915 mnohem opatrněji.

Papežova slova byla především kritikou italské vlády za upřednostnění územních zisků, přičemž současně tvrdě odsuzovala válku, kterou označila za nesmyslné krveprolití. Zcela rozhodně cítil Benedikt XV. vinu, že – navzdory všem diplomatickým aktivitám let 1914–1915 – nedokázal vstupu Itálie do světové války zabránit, třebaže většina italských katolíků podporovala ve válečném konfliktu neutralitu.²⁰

Otázku odjezdu rakouské legace z Říma řešil princ J. Schönburg s Benediktem XV. již při rodinné audienci dne 12. února 1915. Svatý otec mu tehdy oznámil, že v případě vstupu Itálie do první světové války bude princ skutečně přinucen Řím opustit. Přesto v době květnové krize, která souvisela se vstupem Itálie do světového konfliktu, ujistil rakouský velvyslanec Jeho Svatost, že mu pokyny a svědomí velí zůstat v Římě po boku papeže a neopustit jej.²¹ Dne 10. května si princ Schönburg poznamenal: „*Měli bychom zde zůstat, dokud nejsme donuceni odejít. Pouhé naléhání italské vlády nestačí, abychom odjeli.*“²²

Ve své argumentaci princ J. Schönburg zdůrazňoval, že Svatý stolec má právo mít u sebe diplomatické zástupce různých mocností, zvláště pokud je neutrální zemí. Upření tohoto práva považoval za nepřipustné. Na druhé straně si je potřeba uvědomit, že Svatý stolec neměl hmotnou sílu k tomu, aby nařídil toto právo respektovat a zaručil zástupcům Ústředních mocností svobodu a bezpečnost při plnění jejich diplomatického poslání.²³

Situace v Itálii se v průběhu května 1915 postupně vyhrocovala a tamní obyvatelé se čím dál více vymezovali vůči rakouským občanům. To samozřejmě zvyšovalo nebezpečí hrozící zaměstnancům habsburské ambasády. Demonstrace však byly potlačeny, a tak se v posledních dnech strávených v Itálii mohli zaměstnanci rakouské ambasády pohybovat

18 A. SCOTTÀ, *Papa Benedetto XV*, s. 153, 157; Donato SQUICCIARINI, *Die apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikan 2000, s. 294.

19 Aloys Schönburg-Hartenstein, *Erinnerungen* [nevydaný rukopis], s. 15. V osobním majetku rodiny Schönburg-Hartenstein. Neuspořádáno.

20 HHS Wien, Politische Archive XI, Karton 253, Schönburg-Hartenstein 10. 2. 1915; Giovanni B. VARNIER, „*Una guerra ingiusta*“, s. 18; G. PAOLINI, *Offensive di pace*, s. 79.

21 *Grazer Volksblatt*, 13. 2. 1915; F. ENGEL–JANOSI, *Österreich und der Vatikan*, s. 248.

22 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 83.

23 Tamtéž, f. 74–75.

v římských ulicích klidně a bezpečně.²⁴ Přesun velvyslanectví na sever princ J. Schönburg spolu s K. von Macchiem v tisku popsali takto: „*Náš odchod se uskutečnil v míru, téměř bez povšimnutí. Cesta na vlakové nádraží skrze římské ulice se obešla bez incidentu. Stanice nesla známky každodennosti, akorát na peróně byl trochu větší ruch. Přišlo se s námi rozloučit mnoho lidí.*“²⁵

Loučení s milovanou Itálií bylo natolik silné, že je ve svých pamětech zachytil i velvyslancův syn Alois Alexander: „*Bylo to smutné loučení s Římem. Podkoní Antonio, šofér Giocetti a celý italský personál jsme museli opustit, pamatují si mnoho slz. Nábytek mých rodičů přišel do skladu a později, po válce, část na Červenou Lhotu a zbytek byl prodán. Moji rodiče cestovali s komorníkem a komornou mojí matky vlakem do Vídně.*“²⁶

Pro přepravu personálu znepřátelených mocností vypravily italské dráhy zvláštní vlak, který již v 9.15 hodin druhého dne dorazil do švýcarského hraničního města Chiasso, což pravděpodobně J. Schönburg komentoval následovně: „*Cesta přes Itálii ke švýcarským hranicím byla krásná, ve speciálním vlaku se spacím a jídelním vozem, který nám dala italská vláda bez váhání k dispozici.*“²⁷ V téže době byl vypraven také zvláštní vlak z Vídně, který měl dopravit italské diplomaty akreditované u habsburského dvora na jih. V 13.28 hodin se oba vlaky potkaly v Ženevě, kde se diplomatické sbory vyměnily a o tři hodiny později, v 16.23 hodin, odjely do svých zemí.

Návrat rakouského diplomatického sboru do vlasti popsal ve své knize *Pravda!* svobodný pán Karl von Macchio, někdejší vedoucí speciální mise u italské vlády a blízký přítel prince J. Schönburga těmito slovy: „*Po těchto nervy drásajících týdnech nám bylo poskytnuto hřejivé přijetí. Na hranicích nás pozdravil švýcarský divizionář, v Bellinze zahrála čestná komanie a i v Ženevě nás vítali zástupci úřadů. Pro nás byl tento zážitek po prožitých válečných dnech velmi krásný, neboť jsme poznali, že pro naši monarchii stále existují jisté sympatie.*“²⁸ Když oba zmínění rakouští diplomaté dorazili do Vídně, čekala je audience u ministra zahraničí hraběte Istvána Buriána, kterému podali informaci o dění během posledních dní, a poté následovala krátká dovolená, kterou princ J. Schönburg strávil na svém jihočeském panství v Červené Lhotě.

Jako významný podporovatel habsburské monarchie se mezi církevními představiteli Svatého stolce v danou chvíli ukázal kardinál státní sekretář P. Gasparri, který krátce po odjezdu prince J. Schönburga z Říma zaslal rakouskému diplomatovi telegram, v němž uvedl: „*Svatý otec Vám posílá s úctou pozdravy a z celého srdce apoštolské požehnání.*“²⁹ Posléze zaslal velvyslanci J. Schönburgovi rovněž oficiální list, v němž jej ubezpečil, že vzniklá situace nebude mít žádný vliv na dobré vztahy Rakousko-Uherska a Svatého stolce.³⁰

24 *Neue Freie Presse*, 28. 5. 1915; SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 72.

25 Tamtéž.

26 Aloys Schönburg-Hartenstein, *Erinnerungen* [nevydaný rukopis], s. 15. V osobním majetku rodiny Schönburg-Hartenstein. Neuspořádáno.

27 *Neue Freie Presse*, 28. 5. 1915.

28 Karl MACCHIO, *Wahrheit! Fürst Bülow und ich in Rom, 1914/1915*, Wien 1931, s. 134–135.

29 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 3.

30 Tamtéž, f. 4.

Rakousko-uherský velvyslanec u Svatého stolce J. Schönburg v exilu (1915–1918)

Po nedobrovolném odjezdu z Itálie a přesunu celé ambasády do Švýcarska začal postupně post prince J. Schönburga ztrácet na důležitosti. Do popředí zájmu Vídně i diplomatických kruhů se dostaly záležitosti spojené s otevřením válečné fronty na jihu, i když princ obdržel v září 1915 titul čestného rytíře a velkokříž suverénního řádu maltézských rytířů.³¹

Zatímco Ústřední mocnosti krvácely u Verdunu, Rakušané se chopili iniciativy a zahájili útok proti Italům v Tridentsku. Předběhneme zde sledované události a uvedeme, že v srpnu 1916 byla svedena šestá bitva na Soči, která přinesla Italům vítězství a získání Gorice. Bitvy na Soči v roce 1916 však nedosáhly významnějších výsledků než vyčerpání rakouské armády. Rovněž Němci byli nuceni stáhnout řadu divizí ze západu, čímž oslabili frontu u Verdunu, aby pomohli Rakušanům na východní frontě zastavit postup ruských jednotek do střední Evropy.³²

Schönburgova pozice byla z části rehabilitována po úmrtí císaře Františka Josefa I. na konci roku 1916, kdy na habsburský trůn usedl jeho prasynovec Karel I., který podporoval linii Benedikta XV. a jeho mírové iniciativy. Během roku 1915 se princ nicméně pohyboval převážně mezi Červenou Lhotou, Vídní a švýcarskými městy Bern, Curych a Einsiedeln, avšak na podzim téhož roku se rodina přestěhovala do pronajaté vily Froschheim v Salcburku.³³

V prvních měsících strávených ve Švýcarsku se velvyslanec střetával s nejrůznějšími církevními představiteli. Snad nejčastější návštěvy a rozhovory probíhaly s generálem řádu jezuitů Wlodimirem Ledóchowským, s nímž diskutoval problematiku římské otázky. I přes kusé zprávy, které se k princovi J. Schönburgovi ve Švýcarsku dostávaly, pochopil, že i římskou kurií, která se k této otázce stavěla před rokem 1915 spíše rozpačitě, začala tato otázka eminentně zajímat.³⁴

Další důležitý informační kanál, navíc úzce spjatý s prostředím Vatikánu, představoval státní sekretář P. Gasparri, který prince J. Schönburga pravidelně informoval o situaci Svatého otce a jeho postoji k jednotlivým tématům, jakými byly římská otázka, péče o zajatce nebo ovlivňování Vatikánu zneprátelenými stranami. Sám princ J. Schönburg se k osobnosti státního sekretáře stavěl mírně přezíravě. Považoval jej sice za vzdělaného člověka, nicméně nevhodného na takto důležitý post. Pro Vídeň však byla klíčová především podpora ze strany římského pontifika, který měl na zahraniční politiku Svatého stolce obrovský vliv a ve všech zásadních rozhodnutích vždy poslední slovo.³⁵

Princ J. Schönburg považoval zahraniční politiku Benedikta XV. za mnohem vstřícnější k zájmům Vídně, resp. Ústředních mocností, než byla politika jeho předchůdce Pia X. a

31 Dopis o udělení titulu čestného rytíře a nositele velkokříže řádu Maltézských rytířů, Městské muzeum Kamenice nad Lipou, bez inv. č.

32 B. H. LIDDEL HART, *Historie první světové války*, Brno 2001, s. 235.

33 Aloys Schönburg-Hartenstein, *Erinnerungen* [nevydaný rukopis], s. 15. V osobním majetku rodiny Schönburg-Hartenstein. Neuspořádáno.

34 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 3, k. 10, f. 14, resp. sign. V A 5, k. 14, f. 260.

35 Tamtéž, f. 715-716.

jeho státního sekretáře R. Merry del Vala, který chtěl ve Vatikánu uspořádat setkání diplomatických zástupců Trojdohody. Po smrti rakouského císaře Františka Josefa I. byl Svatý stolec nakloněn separátnímu míru. Dne 21. prosince 1916 proto pozval státní sekretář P. Gasparri prostředníka italského právníka Carla Montiho do Vatikánu a sdělil mu, že je Svatý stolec připraven, třebaš neformálně, jednat se zneprátelenými mocnostmi o míru.³⁶ C. Monti tento záměr projednal s tehdejšími ministrem vnitra, pozdějším předsedou italské vlády, Vittorioem Emanuele Orlandem, který jej podpořil. Uvažovalo se dokonce o separátním míru mezi Německem a Francií na jedné straně a Německem a Ruskem na straně druhé, avšak jednání nebyla korunována úspěchem. Občasné spekulace o těchto rokováních prosakovaly dokonce do tisku.³⁷

Ve snaze uznat a nezpochybnit Schönburgovy diplomatické zásluhy i za této situace, kdy se princ prakticky nacházel v exilu a svoji službu vykonával pouze v omezeném rozsahu, mu ministr zahraničí baron I. Burián na jaře 1916 přiznal plat velvyslance v plné výši. Jeho výměru potvrdil rovněž císař František Josef I. Dne 31. srpna 1916 obdržel princ J. Schönburg Válečný kříž za civilní službu I. třídy.³⁸

Personální změny na nejvyšším postu v habsburské monarchii přinesly na přelomu let 1916/1917 nejistotu, strach a bolest ze ztráty císaře Františka Josefa I. Na trůn nastoupil mladý Karel I., v jehož zájmu bylo především ukončení války. Proto již krátce po uvedení do úřadu předložil mírový návrh, který však ztroskotal díky odmítavému postoji ze strany Německé říše.

Současně s těmito aktivitami Svatého stolce probíhala od počátku roku 1917 tajná mise Sixta a Xavera Bourbon-Parma, bratrů rakouské císařovny Zity a důstojníků belgické armády, jejichž cílem bylo uzavření mírové dohody Rakousko-Uherska, především se zástupci Francie. Rakousko-uherský ministr zahraničí Ottakar Czernin v dopise císařovně Zitě ohledně přípravy na vyjednávání s Dohodou prostřednictvím jejích bratrů Sixta a Xavera Bourbon-Parma sdělil 17. února 1917 osmibodové podmínky pro uzavření případného separátního míru mezi Francií, Velkou Británií a Rakousko-Uherskem, avšak i tato jednání zůstala neúspěšná. Svatý stolec o nich zřejmě předem informován nebyl, ač byl s rakouským císařem v těchto měsících v čilém korespondenčním kontaktu právě prostřednictvím prince J. Schönburga.³⁹

Důvěryhodný zdroj ubezpečoval prince J. Schönburga, že Jeho Svatost stojí „pevně na straně Ústředních mocností“ a podporuje mírové snahy habsburské monarchie.⁴⁰ Samozřejmě se náklonnost Svatého otce k Ústředním mocnostem nemohla projevovat v oficiální linii, a proto princ J. Schönburg na veřejnosti vždy šířil názor, že „papež není na naší

36 Tamtéž, f. 715-716; HHS Wien, Politische Archive XI, Karton 255, Schönburg-Hartenstein 10. 12. 1916.

37 A. SCOTTA, *Papa Benedetto XV*, s. 180; SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 3, k. 10, f. 14, resp. sign. V A 5, k. 14, f. 720.

38 HHS Wien, Politische Archive XI, Karton 255, Schönburg-Hartenstein 16. 5. 1916, resp. 31. 8. 1916.

39 G. PAOLINI, *Offensive di pace*, s. 145; P. PROKŠ, *Habsburkové a velká válka*, s. 177-179; Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003, s. 79-80. Ke korespondenci papeže a rakouského císaře podrobněji: Friedrich ENGEL-JANOSI (ed.), *Die politische Korrespondenz der Pápste mit den österreichischen Kaisern 1804-1918*, Wien - München, s. 376-410.

40 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 497-498.

straně⁴¹. Evropská veřejnost jej přesto vnímala v pozitivním slova smyslu, zejména pro jeho časté mírové intervence, kritiky probíhající války i díky svým vstřícným postojům k jednotlivým zemím, např. vůči Belgii, Nizozemsku či Lucembursku. Další osobností z okruhu prince J. Schönburga byl německý novinář a politik Matthias Erzberger, který přinášel důvěryhodná svědectví o náladách v německém prostředí a šancích na uzavření míru.⁴²

Během března 1917 požádal princ J. Schönburg o přesun z Bernu do Lucernu, a to alespoň v letních měsících. V Lucernu se totiž zdržovali nejen jeho dva němečtí kolegové, bavorský diplomat O. von Ritter zu Groenesteyn a pruský diplomat O. von Mühlberg, ale rovněž členové církevní politické agendy Rakousko-Uherska. Navíc tamní obyvatelstvo mluvilo převážně německy a bylo katolického vyznání, což se pro diplomatovu každodennost muselo jevit jako nezanedbatelný klad. Jeho žádosti bylo vyhověno, takže v Bernu zůstal pouze Schönburgův poradce a sekretář velvyslanectví hrabě Mořic Josef Pálffy.⁴³

V průběhu roku 1918 se J. Schönburg ve Švýcarsku sblížil se zvláštním papežským vyslancem Luigim Maglionem, který na něho zapůsobil nejen svými názory, postoji vůči Benediktu XV. a záležitostem míru, ale i v rovině osobní, kdy se projevoval jako muž „přirozený, věcný a přistupoval k věci s pokorou a skromností...“⁴⁴ Během následujících měsíců se rakouský diplomat soustředil na církevní politiku a informoval Vídeň o důležitých aspektech zahraniční politiky Svatého stolce. Proto ji například zpravil o tajné misi církevního představitele Svatého stolce Eugenia Pacelliho, pozdějšího státního sekretáře a papeže Pia XII., který jednal s německým císařem Vilémem II. o možnosti uzavření míru.

Ještě v červenci roku 1918 věřil princ J. Schönburg, že může dojít k smíru mezi bojujícími mocnostmi za předpokladu, že jedna ze stran Ústředních mocností dobrovolně přijme odpovědnost za válku a ponese také následky. Během posledních měsíců první světové války, které princ J. Schönburg trávil ve svém novém působišti v horském středisku Sv. Mořic, absolvoval velvyslanec několikrát audienci u císaře Karla I. ve Vídni. Císař se s ním radil převážně v otázkách mírového uspořádání a budoucího politického směřování habsburské monarchie.⁴⁵

Jako výraz díků za věrné služby oddanosti habsburské monarchii obdržel princ J. Schönburg ve druhé polovině roku 1918 velkokříž Leopoldova řádu a Řád železné koruny I. třídy⁴⁶ Rozpad Rakousko-Uherska a konec první světové války jej zastihl ve Švýcarsku. Pro prince a jeho rodinu znamenal ztrátu životních jistot, společenského postavení a na krátkou chvíli také domova.

41 Tamtéž, f. 319.

42 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 306.

43 HHS Wien, Politische Archive XI, Karton 255, Schönburg-Hartenstein 1. 3. 1917.

44 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 405.

45 SOA Třeboň, RA Schönburg-Hartenstein, sign. V A 5, k. 14, f. 426; *Wiener Salonblatt*, 4. 4. 1937.

46 Tamtéž.

Princ Johann Schönburg a jeho osud po první světové válce

V březnu 1919 byla princovi J. Schönburgovi přiznána roční penze ve výši 19 040 korun. Jako důvěrníkovi Habsburků, zvláště císaře Karla I., byl jemu a celé jeho rodině zakázán vstup na území Československa, takže rodina zůstala proti své vůli ve Švýcarsku. V roce 1919 se Johann Schönburg s celou svojí rodinou uchýlil ke svému švagrovi Carlu Oettingenovi do Německa, konkrétně na Wallerstein. V této těžké době zde našli azyl příslušníci šlechty, kteří se dostali nevolí osudu do existenčních potíží. Jedním z nich byl například i příbuzný Alfred Montenuovo. Patrně až díky osobní intervenci rakouského kněze a politika Ignaze Seipela byl tento zákaz zrušen a rodina prince J. Schönburga se mohla přestěhovat na Červenou Lhotu do jižních Čech.⁴⁷

O významu prince J. Schönburga jakožto diplomata svědčí také to, že ani po rozpadu rakousko-uherské monarchie na něj nebylo zapomenuto. V roce 1920 obdržel Řád zlatého rouna jako výraz vděčnosti za věrné služby habsburskému dvoru. Ve stejném roce mu Benedikt XV. udělil prestižní Řád Krista, jímž jsou většinou dekorovány hlavy státu za výrazné přičinění o světový mír.⁴⁸ Princ J. Schönburg jej obdržel za své mírové snahy během první světové války a neústupnost při řešení římské otázky.

Následné letní měsíce trávil rodina čas na svém zámku v Červené Lhotě a část zimního období naopak ve Vídni. Tam princ také na Zelený čtvrtek dne 30. března 1937 zemřel. Na jeho pohřbu se naposledy sešly špičky rakouské aristokracie a princovi bývalí kolegové, například svobodný pán K. Macchio nebo markrabě Johann Pallavicini.⁴⁹ Jeho mrtvé tělo bylo na princovo přání uloženo do zámecké kaple na Červené Lhotě, kde odpočívá dodnes.

47 Vít POLÁČEK, *Kouzelný svět. Prostor, čas a postavy příběhu dětství v rodině prince Johanna Schönburg-Hartensteina* [diplomová práce FF JU], České Budějovice 2010, s. 30.

48 Dekret k řádu Zlatého rouna, Městské muzeum Kamenice nad Lipou, bez inv. č.; Dekret k řádu Krista, Městské muzeum Kamenice nad Lipou, bez inv. č.

49 *Neues Wiener Journal*, 2. 4. 1937.